

cium & ingenium inter sese officiant & sufflamment, non defunt animi, in quibus utrumque tam ingenium quam iudicium videntur habere numeros perfectionis humanae omnes. Iul. Caes. Scaliger vir magnus & acutus prodigiosam dicitur habuisse vim memoriae. Erasmus vir divini ingenii & iudicii dicitur Terentium & Horatium ad verbum tenuisse memoria. Nec sane perspicacissimo Literatori Lipsio memoriae promptitudinem claudicavisse oportet, si vera est fabula, cum dicitur totum Tacitum cum ea confidentia ad verbum memoria tenuisse, ut pati voluerit sibi quenquam cum stricto gladio imminere, confossurum, si recitatio falleret.

CAPVT IV.

DE STUDIO PERFECTIONIS
COGNITIONVM.

Articulus I.

De studio distinctionis cognitionum.

§. 424. **D**istinctio cognitionum posita est in distinctione notionum. Porro distincta notio est notio cogitata cum sua nota. Notiones cogitare cum suis quasque notis est res perspicientiae. Conditio animi, substrata perspicientiae, dicitur *acumen*, in quo per se inest simul

simul modus aliquis *ingenii & memoriae*. Exercitium acuminis versatur in *attentione*. Et quoniam notiones cogitatae cum suis notis sunt totidem cognitiones (propositiones,) quae, nisi à Deo ἀμέσως informatæ sint, per sensus informatæ sunt, instrumenta distinctæ cognitionis sunt *sani sensus*, & in certa causâ simul *sensuum adjumenta*. Porro, usus sensuum versatur in *studio experientiae*. Deinde, quia immanis pars cognitionum distinctarum informatur per anfractum verborum & sermonis, utique studium distinctarum cognitionum postulat *peritiam linguarum*, tum *ipsum ejus peritiae usum*, hoc est, ut multa lectione dignorum librorum in usum nostrum convertamus & quasi in experientiam nostram transcribamus, quæ sua opera, experientia & commentationibus peruestigarunt, atque, penetrata rerum natura, perspexerunt alii. Porro quoniam, ubi natura rei cognoscendæ corporeæ id fert, nihil signi significantius & in animum manantius est, quam rei cognoscendæ *pictura*, utique & *picturarum usus* egregium locum in studio hoc nanciscitur. Tandem, quia tantum quisque tenet, quantum memoria tenet, & ipsa distinctio cognitionum fere nihil est, si tantisper tantum cognitiones distinctæ sunt, dum quoquo modo informantur, deinde vero confunduntur aut obliterantur, per se apparet, perspicentiam postulare quoque per omnia *bonam memoriam*.

§. 425. Itaque si has ad perspicientiam si-
ve ad studium distinctarum cognitionum ne-
cessarias partes disponere velimus, in iis erunt
1) eae, quae ad habitum animi substratum
naturalem pertinent, memoria, ingenium &
praecipue acumen, tum quoque voluntas &
solidius res cognoscendi amor; 2) eae, quae
pro instrumentis sunt, ut sensus, & in certa
causa sensuum quoque adjumenta, peritia lin-
guarum, ipsi libri &c. 3) eae, quae ipsum stu-
dium efficiunt, ut diligentia experientiae, medi-
tationes & commentationes, usus dignorum
librorum & praeceptorum, adjumenta memo-
riae, & ad omnes tam externas, quam inter-
nas perceptiones curata attentio.

§. 426. *Acumen, ingenium & facultas
felicitis memoriae* ejusmodi sunt, ut plurimum
sibi vindicet natura, cum sint, qui fere inex-
pugnabili hebetudine, vacuitate ingenii & pro-
clivitate ad obliviscendum laborent, alii, qui-
bus mirifica est harum rerum facilitas. Illud,
quod praecepta artis & doctrinae ad memo-
riam, ingenium & judicium conferre possunt,
est vires naturales provocare & adjuvare.

§. 427. Sequitur *honestas bonae voluntatis
& cognoscendi amor*, quo imbutus vel natura
vel etiam consuetudine animus voluptati sibi
ducat, facere animum suum tabulam aut quasi
speculum, repraesentans pro modulo suo infi-
nitas in ipsa vasta rerum varietate similitudines,
atque

atque in stupendis vestigiis sapientiae & potentiae Dei, aeterna dulcissimae admirationis incitabula. Philosophia est, si ultimum scopum spectes, scientia felicitatis. Vera felicitas fundata est maxime in suavi conscientia virtutis & honestatis actionum. Honestas actionum pendet ex voluntate, voluntas utique maximam partem ex distinctiore repraesentatione rerum, quam faciunt cognitiones in intellectu, h. e. ex lumine animi, §. 48. Itaque cum praeterea varietas repraesentationum rerum in animo per se res voluptatis esse possit, studium dignarum cognitionum habet utique suas illecebras, dumne mala aliqua animi durities & affectuum contrariorum ferocia animo ad dulcedinem accuratoris doctrinae stuporem faciant.

§. 428. *Sensuum organa* sunt plane res naturae, eorumque beneficium vulgarius.

§. 429. *Sensuum adjumenta* artificialia, qualia sunt in primis vitra optica, telescopia & microscopia, immane quantum, postquam inventa sunt, distinctiores rerum cognitiones fecerunt. Sed nec haec, quod res sunt artis & occasionis, locum ulteriorem in his praeceptis nanciscuntur.

§. 430. Magna pars amplitudinis distinctarum cognitionum arcessi debet ex inventionum & commentationum aliorum hominum nobiscum factis communicationibus, h. e. ex
fer-

sermone aut scripto. Postulat ergo hoc loco studium distinctarum cognitionum, sicut in primis peritiam linguarum, ita generatim omnia ea, quibus sententia praecipientis auctoris per omnia vestigia indagatur. Ars vero illa omnibus vestigiis sententiam auctoris indagandi, dicitur ex Graeco *ἑρμηνεύειν*, quod est *interpretari*, *Hermeneutica*. In ea insunt Grammatica, Oratoria, Logica, doctrina praesertim ea, in qua auctor versatur, notitia indolis auctoris, temporum, locorum, & causae, in qua auctor fuit.

§. 431. *Attentio* est quasi animi ad non multas uno tempore notiones accurata defixio. Nisi naturalis hebetudo obstat, est res voluntatis & consuetudinis, postulans vero otium & animum à turba alienarum praesertim perstringentium cogitationum & perceptionum vacuum. Ex superioribus quoque hoc apparet, esse attentionem quasi nervum, ad quem abeant vires perspicientiae omnes: sicut propterea incredibilem jam ad studium perspicientiae progressionem fecit, qui ad attentionem rebus dignis adhibendam animum adsuefecit.

§. 432. *Experientia*, uti supra diximus, est informatio cognitionum per nostras ipsorum perceptiones. Haec, si conjuncta est cum curatiore attentione, atque perceptionum distinctione & collatione, non jam *vulgaris* est, sed *magis propria studiosis doctrinae*. Quod

quoque ex §. 341. ratione rerum, quae sunt intra animum, perceptionis vicem retinet sola conscientia, experientia potest dici esse vel *interna*, h. e. experientia animi percipientis ipsas cogitationes, vel *externa*.

Experientiam supra demonstravimus struere in animis nostris, si à *Ἐμπειρία* discesseris, initia & causas omnium humanarum cognitionum, proinde quoque est principium cognitionis notarum, h. e. cognitionum distinctarum. Itaque qui studium & diligentiam experientiae adhibet, is quasi quotidianae liberalitati naturae, spargentis semina cognitionum, cum spe magnificae multiplicationis, sinum pandit.

§. 433. Cognitionibus per experientiam informatis, si foecundae debent esse ad generationem cognitionis novarum notarum, conjunctae esse debent *meditationes*, *commentationes*, aut in genere *studia cogitationum*. Cum *studia cogitationum* Ciceroni dicuntur, appellatio naturam negotii jam per se explicat. *Meditationes* sunt negotium animi, contemplandis notionibus & cognitionibus defixius inhaerentis. *Commentationes* intelliguntur id negotium animi, cum meditationes aut cogitationes eò dirigimus, ut collatis inter se notionibus & factis justis substitutionibus per nos ipsos animum novis notionum notis, aut, quod idem est, novis cognitionibus augeamus.

De

De studio commentandi jam supra separatim egimus. Cum in cognitione distincta insit cognitio notarum, & proinde in una cognitione distincta insint tot omnino cognitiones, quot insunt cognitiones notarum, non mirum est, ea, quae in genere ad studium commentandi novas cognitiones pertinent, hic quoque pertinere ad studium cognitionum distinctarum, ea tantum differentia, quod in studio distinctarum cognitionum existimantur omnia majori acumine agi.

§. 434. Quod quidem ad assiduitatem lectionis dignorum librorum attinet, cum transcriptae ex libris in animum nostrum notiones & cognitiones saepe ex innumeris causis, imo ex ipsa defectu assiduae & diffusae recordationis possint laborare, & propterea magnum negotium sit, fieri ad solidam doctrinam *αυτοδίδακτον*; ad facilitatem studii solidioris doctrinae magni interest studiosorum intelligere, nihil esse tanti, quanti copia Viri, qui docere & explicationes difficultatibus accommodare praesenti sermone possit.

§. 435. Scientiae discendae sunt per partium suarum naturalem ordinem & seriem, hoc est, ut dicitur, systematice, quia, si particulim nec ordine discuntur, non scientiae deinceps, sed scientiarum fragmenta tenentur. Postquam vero scientiae sua compages constat,

ad distinctiorem rerum cognitionem hauriendam ex scriptis aliorum, videri debent insignem utilitatem adferre nostrorum temporum *Lexica*, τὰ περὶ τὰ σπουδαῖα (*), quae dicunt *realia*, in generibus scientiarum & cognoscendarum rerum quibuscunque; nec exclusis illis libris, qui ex plenis systematibus nudas rerum definitiones excerptas repraesentant.

§. 436. Quod si aguntur cognitiones absentium rerum corporearum, per comparatas quantitates, figuras & situm partium suarum, cognoscendarum; nihil unquam ad informandas ejusmodi cognitiones commodius & magis instar nostrae ipsorum experientiae esse potest, quam si oculis contemplari possumus ejusmodi tabulas, in quibus rei cognoscendae corporeae conditio depicta & ad naturam expressa est, praesertim cum nostris temporibus ars pictoria scenographica, quam perspectivam dicunt, & quae ad speciei corporis veritatem mirum quam prope accedit, mirifice elaborata atque exculpta sit.

§. 437. Eandem ob causam, quod magna sensuum & experientiae vis est ad vividiores cognitionem, rerumque cognitarum memoriam

(*) Videtur ea vox in eam sententiam à veteribus accepta. Cicero ad Att. ep. 49. Σπουδαῖον οὐδὲν in sermone, Φιλολογία multa.

riam, etiam efficacius distinctam certarum rerum corporearum cognitionem iuvant machinae solidae, iuxta comparatione partes vel quantitate vera, vel majori, vel minuta repraesentantes; quale in suo genere est templum Clar. Millii Trajectensis Salomoneum; aut simulacrum archetypum templi Petri Romani, quod est in templo Paulino Londinensi; aut machinae repraesentantes systema planetarum & Solis, horumque corporum coelestium inter se comparatas circumvolutiones.

§. 438. Eandem quoque ob causam distinctam cognitionem egregie juvat, si rebus cognoscendis, sensibus subductis, substituere possumus res alias analogas sensibus subjectas. Quantum ad Geographiam attinet, huc licet referre commentum transferendi terras cognoscendas peregrinas in patriam; quale non sine insigni mea voluptate fuit commentum transferendi veterem Palaestinam in patriam, eo quidem modo, ut Hierosolyma caderet in Vesaliam & meridianus Hierosolymitanus in meridianum Vesaliensem.

Ecce animi & genus lectionis interstinguendi causa, atque propter venerationem terrae, translationis illius Palaestinae factam delineationem, quam, cui lubet, imitari potest.

Indicia intervallorum veteris Palaestinae non parum certa evadunt & locorum multorum, si inter se conse-

278 PARS II. CAP. IV. DE STUDIO

runtur ea, quae indicant non modo aliquibus locis scriptores sacri, sed & praecipue Iosephus, dedita opera Eusebius, Hieronymus, tabula Peutingeriana, itinerarium Antonini &c.

Meusurae inter se conferendae sunt. *Stadium* Graecorum 125 passus. *Milliare* Rom. 1000 passus ===== lapis ===== 2000 gradus ===== 8 stadia ===== מיל Rabbitorum. *Iter Sabbaticum* ex Maimonide tantundem. *Iter unius horae* Relando tantum 3 milliaria Rom. ===== 24 stadia ===== 3000 passus. Ita factis quidem in terra montosa; cui aestimationi respondet passim collatio itinerariorum; ceteroquin aestimatio horae itineris ad horam valde modicam. Ad aestimationem gradus latitudinis aestimati in tabulis Homanii, Vischeri &c. 20 horis, oritur numerus 3557 passuum ===== paulo plus $3\frac{1}{2}$ mil. Rom. sicut ipse quoque Maundrellus intervallum illud aequius litorale inter Sidonem & Tyrum, quod veteres 24 milliarium Rom. prodiderunt, anno 1696 cum suis sociis horis omnino 7 emensus est. *Parasanga* Persarum, 30 stadia ===== iter unius horae brevioris & quadrantis ===== parsa Rabbitorum. *Milliare Germanicum*, si id volumus omnino esse quintam decimam partem gradus ejusmodi, quanta est CCCLX pars circuli cujusque maximi globi terrarum, aliquanto minus, quam 5000 passus ===== quam 25000 pedes Rhenol. (vide §. 250. in app.) ===== Iter unius horae & beffis, brevioris aut ut in viis montosis aut flexuosis. *Iter unius diei* circiter 210 stadia ===== $26\frac{1}{4}$ mill. Rom. ===== fere iter 9. horarum. *Gradus*, quanta est CCCLX. pars maximi cujusque circuli glo-

PERFECTIONIS COGNITIONVM. 279

globi terrarum, 15 mill. Germ. maximis minora =====
 iter 25 horarum breviorum Relandi (in tabula interval-
 lorum,) aut ut fere in viis montosis vel flexuosis =====
 iter 20 horarum pinguiorum rationis vulgarioris =====
 circiter 75 mill. Rom. Ergo ad aestimationem horarum
 breviorum 12 sexagesimae gradûs (12 minuta,) sunt iter
 horarum 5 ===== 6: 2 $\frac{1}{2}$ & sic porro: ad aesti-
 mationem vero horarum longiorum 15 sexagesimae,
 horae 5 ===== 12: 4 ===== 6: 2 ===== 3: 1.
 Haec tenenda sunt, cum non minuta ex minutis, sed
 aut ex minutis horas, aut ex horis minuta comparare
 volumus.

Comparationes & mensuras faciendas compendifacit,
 qui exemplum situs locorum petit ex laboratissimo ope-
 re Relandi, quod inscripsit Palaestinam, ejusdemque
 accuratissima tabula intervallorum. Tantummodo Eleu-
 theropolin plagâ movimus. Hanc quidem Relandus,
 quod nullas mensuras vacuas perscripta auctoritate po-
 nere voluit, ex numero itinerarii Antonini 18 m. p. à
 Lydda ducto, ab Hierosolyma recta in Occidentem po-
 suit, quantumvis evidentiam corruptionis numeri, (at
 contra rationes collatorum numerorum vicorum Berac
 & Gaeduri, sibi ipsi (Relando) faciente Hieronymo,
 qui directionem constanter australiorem facit. Sed vi-
 detur & ista difficultas eludi, & auctoritas numeris
 conservari, si ad exemplum optimarum tabularum com-
 pages intervallorum ita inclinetur, ut litus maris medi-
 terranei aliquanto rigidius in septentrionem abeat, & à
 Betaro Caesaream ex alio itinere Antonini assumatur nu-
 merus 31 m. p. quo factò simul plurium aliorum labo-

rantium indiciorum jucunda expeditio. Plura hic non licet.

Res abit ad patriam, in quam translatio facienda. Hic similiter comparationes & mensuras faciendas comprehendit, cui exemplum situs locorum capitur tabula Geographica, in qua cum aliqua vicinia orientali cunctum Belgium. Ad istam loca obscuriora referantur, quae nominanda sunt ex tabulis repraesentantibus partes explicatiores minores: nam vel unius ejusdemque auctoris expressae per separatas partes tabulae, quod paucissimorum locorum latitudo & longitudo est ad regulas artis expedita, raro inter se conveniunt.

In ipsa translatione è re est referre loca ad fixa puncta, eorumque, ne tabula deformetur, consignare per descriptiones separatam catalogum; cui tunc adjungi possunt intervallorum mensurae & quaecumque cetera digna sunt, quorum una cum loco reminiscencia fiat. Puncta figenda sunt ad probabilitatem maximam; nam diligentia ad ipsius subtilitatis puncti absolutam omnibus numeris veritatem non agi potest, nec, ut agatur, interest. Satis bene passim evenit, si levis error ipso alio errore tollitur, sicut in ipsis quoque fit intervallis locorum patriae.

Fines Palaestinae occidentales fuerunt littora maris mediterranei. Haec, si ita translatio fiat, ut *Hierosolyma* ejusque meridianus cadat super *Vesaliam* ejusque meridianum, ducuntur quasi à vicinia *Groningae*, linea leviter ex austro in occidentem declinata, usque in viciniam *Lovanii Brabantiae*; inde, directione magis obliquata

PERFECTIONIS COGNITIONVM. 281

quata in occidentem, per Artesiam usque in Picardiam, ubi vero jam foret fere medium *Delta Aegyptiorum*.

Loca maritima, quae per cunctum hoc litus caderent: *Tyrus* in vicinia Groningae, inde austrum *Alexandrofchoene*, *Scala Tyriorum*, *Ecdippa* (*Achfib*), *Prolemais* (*Aco*), in vicinia Stenuici Transifalani, *Sycaminon*, *Caesarea Palaestinae*, quasi 20. horis Hierosolymis distans, in vicinia citeriore *Hattemi*; *Ioppe*, portus, in quem appellunt, qui recta Hierosolymam ex mari tendunt, in viciniam australem *Gravae* aut *Ravaftaenii*; inde *Iammia*, tum loca & portus maritimi pentapoleos Philistaeorum, *Ascalon* & *Gaza*: porro *Raphia* & *Rhinocolura*, ubi est terminus prope Lovanium Brabantiae. Sequuntur vero loca maritima versus Aegyptum; *Ostracine*, quasi apud Bruxellas; *Ecregma* & *lacus Sirbónis*, *mons Casus*, *Pentafchoenos*, *Pelufium*, ubi jam primum ostium Nili, paulo pone Iperam Flandriae. Inde declinantibus iter versus medium *Delta Heraclea*, *Tanis* in Artesia, *Thmui* infra Montrolium Picardiae. Summa collecta intervalli Hierosolyma per Eleutheropolin, Ascalonem, Gazam, Raphiam &c. usque Thmuin Aegypti erit 262 m. p. ===== $65\frac{1}{2}$ horae. Hierosolyma habet $31^{\circ}50'$ latitudinis; differentiam ab Alexandria, & proinde plus minus à cuncto litore Aegyptico $38'40''$; *Vesalia* $51^{\circ}39'$. Itaque per translationem circulus parallelus Alexandriae, h. e. plus minus *litus Aegypti* stringeret fines septentrionales Picardiae.

Hic cursus *Jordanis*. Oritur is quasi in terra Embda-

na Frisiae Borufficae. Labitur inde per terras Monasterienses aliquantum secundum Amisiam, per vicinias Landegii, Lingae, Scutorfi, Cosueldii, Dulmaë, Reclinusi pone vicum Burum, ubi quasi se funderet in lacum Asphaltiten.

Et tres illi lacus locandi, quos Iordanes locis depressioribus vel efficit, vel transeundos invenit. Parva (*λιμνη*) *Samacbonitis*, haud procul à lacu *Phialae*, fonte, quasi in finibus terrae Embdanae & Monasteriensis. Alter lacus *Tiberiadis* (*Genezareth*) longus 6 & latus fere 2 horas. Incipit prope Landegium in terra Monasteriensi & finitur prope Lingam, ad cujus litus occidentale fuerunt loca Galilaeae *Cana*, *Tiberias*, *Capharnaumum* &c. Tertius lacus *Asphaltites* (*mare mortuum*) longus 24 latus 6 horas itineris, incipit quasi prope Burum Reclinusiense, & finitur prope Monasterium Isaliae ditionis Iuliacensis, in quo termino aliquando *Zoar*.

Palaestina Cisjordanica habuit quondam partes, *Galilaeam*, *Samariam*, & *Iudaeam*. Per translationem *Galilaeae*, ubi olim tribus *Naphthalis*, *Aser* & *Sebulon* & antea in vicinia capitis Iordanis *Hevaei*, occupat quam maxime lobum orientalem terrae Groningaënae, tum partem septentrionalem regionis Transsifalanae cum terra Benthacemensi, ductis finibus australibus quasi à Scutorfio Benthacemico errabunda directione ad Meppelium Transsifalanum. *Samaria*, ubi olim tribus *Isaschar*, *dimidia Manassis* & tota *Ephraimi*, & antea circa Bethel *Perizaei* & forte *Girgaschaei*, tegit partem regionis Transsifalanae australem cum terra Zutuanienti & segmento

PERFECTIONIS COGNITIONVM. 283

gmento sinistro terrae Monasteriensis superae, ductis finibus australibus quasi à vico Monast. Vulso, representante *Hierichunta*, serpente directione in limites usque terrae Cuquianae. *Iudaea* vero, ubi olim tribus *Dan*, *Simeon*, *Iuda* & *Benjamin*, & antea circa Engeddi (quasi Novesium) *Emorrhaei Cisjordanici*, ad Chebronem, (quasi in terra Moersensi) *Herbaei*, ad montem Zionem aut ipsam Hierosolimam *Iebusaei*, operit terram Clivensem, Geldriensem, Moersensem, cum parte regionis Iuliacensis, finibus australibus abeuntibus in vacua deserta Idumaeorum.

Palaeftina Transjordanica habuit partes *Trachonitidem*, *Gaulonitidem*, *Basanitidem*, *Ituracam*, *Peracam*. Per translationem quatuor illae priores, aliquando *terrarchia Philippi*, ubi veterioribus temporibus altera *dimidia Manassis*, *Galaaditis*, *regnum Basan* &c. occupant quam maxime terram Oldeburgensem, Monasteriensem inferam, cum parte terrae Bremensis & Osnabrugensis, nam *τραχώνες* illi montosi pertinuerunt usque ad agrum *Damasci*, quae urbs caderet ad ostium Visurgis. *Peraea*, in qua olim *Gaditae* & *Rubenitae*, item *Amorrhaei*; & ultra ad orientem *Ammonitiae*, tegeter partem orientalem terrae Monasteriensis superae, terram *Tecliburgensem*, australem *Osnabrugensem*, & inde vicinias aliquas orientales; regio olim *Moabitarum* ad orientem maris mortui, & a *Peraea fluvio Arnone* divisa, *Marcanam*, *Vesphaliam Colonensem*, cum segmento terrae *Bergensis*.

Irrepat mentio ceterarum viciniarum. *Media terra Gosen*, sicut eam collocavit Pocokius inter *Cairum*, fluvium

vium Nili Bubasticum & fossam Regiam, caderet in viciniam orientalem portus Gratiae Normannici (Havre de Grace.) *Apex sinus Heroopolitici*, nobilis prodigioso transitu, ubi hodie *Suezum* & in proximo *Adieruta*, docente Strabone 900 stadia ===== $112\frac{1}{2}$ m. p. ===== $37\frac{1}{2}$ hor. ===== $1\frac{1}{2}$ gr. à Pelusio, caderet ad Crepiacum oppidum Insulae Franciac. *Mons Sinai* inter duos recessus sinus Arabici secundum positionem factam à recentissimis itinerariis tam Schavo quam Pocokio, ducta distantia ab apice sinus Heroopolitici, in viciniam urbis Graeci ad Ararim in eparchia Burgundica. *Apex sinus Elanitici*, ubi olim urbes *Eziongeber* & *Aela*, nunc *Accaba*, ex relatione peregrinantium inde ab *Adieruta* catervarum Meccensium itinere fere 70 horarum à sinu Heroopolitico in orientem, ad Strabonis & Plinii testimonium circiter 150 m. p. ===== 50 h. à portu Gazaeorum, caderet secundum Relandum, qui lineam viae Gazensis fregit, ut servaret suspectum intervallum 10 m. p. Aclae à Petra, ad Boppartum; alioquin aliquanto australius ad viciniam Bircefeldae. *Midianitae*, propinqui Aegypto & circa montem Choreb; in partem Lotharingiae; quanquam etiam Midianitae ponendi secundum Hieronymum ad orientem sinus Elanitici, & secundum S. Scripturam ad orientem quoque Palaestinae; quibus locis à scriptoribus saepe cum Saracenis aut Arabibus Scenitis miscentur. *Amalecitrae*, *Gebaleni*, duo genera Idumaeorum, & *Idumaei* proprie sic dicti, quorum quidem initia Hieronymus ponit 75 m. p. ===== 25 h. ab Hierosolyma, omnes fere in austrum usque ad sinum Arabicum, caderent per eparchiam Limburgensem,

fem, Ifaliam, terras Trevirenfes, Luxemburgenfes &c. *Ifnaelitae*, eorumque partes *Nabataei*, & *Kedareni*, *Arabes Scenitae*, pofterioribus temporibus *Saraceni*, inde ex deferto Saracenorū per longa montana ex meridie in feptentrionem; caderent per terras Palatinas, Moguntinas, Veteraviam, fegmentum orientale amplae Vefphaliae & ultra. Sed harum aliquarum terrarū poftiones, vel ex ipfa hujusmodi Hieronymi locutione, *ſupra Arabiam ad orientem maris rubri*, non diſtinctis duobus receſſibus, laborant. *Philiftaei*, cum ſua *pentapoli* ad litus maris mediterranei, caderent per partem Geldriae Borufficae, ubi *Gath*; terrae Cuquianae, ubi *Accaron*; toparchiae Sylvae Ducis, ubi quaſi apud Helmontium *Azotus*, & inde 12 m. p. in auſtrum *Aſcalon*; atque terrae Leodiensis, ubi quaſi apud Hamondam *Gaza*.

Longitudo Palaestinae à Dana ad Berſabam, eſt quaſi à Laero oppido Embdenſi ad viciniam Randarati oppidi Iuliacenſis, ex teſtimonio auctorum & ſimul minutatim facta ratiocinatione Relandi quaſi 160 m. p. ===== quaſi $5\frac{1}{2}$ horarum modicarum, proinde longitudo per obliquitatem tanta, quanta recta directione in auſtrum ſunt duo gradus & octo ſexageſimae latitudinis Geographicae.

Latitudo Cisjordanica ad Iordanem à Ioppe, porrigitur tanquam à Grava uſque in viciniam citeriorem oppidi Reclinuſſi, quaſi 65 m. p. ===== fere $21\frac{2}{3}$ horarum itineris breviorum. Cui hoc parum eſt, cum admonet Kelandus verborum Hieronymi, ſeculo V. incolae Bethlehemitici & Presbyteri Eccleſiae. *Is pudes*, inquit,

quit, dicere latitudinem terrae repromissionis, ne ethnici occasionem blasphemandi dedisse videamur. Ab Ioppe usque ad viculum nostrum Bethlehem 46 millia sunt; succedit vastissima solitudo, plena ferocium barbarorum. Sed vel foli Romani fuerunt prodigiosae multitudinis hominum Iudaeorum satis usibus edocti praedicatores.

Ecce aliquot corollaria separatim oppidorum aut vicorum, praeter ea, quae passim jam supra, nec habitazione punctorum, sed notiorum vicinarum. *Scythopolis*, in qua vicinia olim *Succorb*, & ostium illius fluvii *Iaboci* transjordanici, quem Iacobus trajecit, cum ex Mesopotamia reverteretur, caderet prope Scutorfium Bentaemicum: *Behel*, olim *Luz* prope Bucoldiam Monasteriensem: *Hebron*, *Kiriatarba* in viciniam Coriovalli Meursensis; *Bethlehemum* ad Rhenobergam: *Socho* & *Afeca* ad Iffumum Colonienſe; *Carmela*, prope quam *Maon*, in Dulcenium Iuliacense: *Siph* in viciniam orientalem Coriovalli: *Engeddi* ad Novesium: *Estbaol*, *Iarmutum* & *Zarea* ad Geldriam: *Gatba* ad austrum Quevelariae: *Kiriatarjim* ad Sonspecum: *Thimna* ad Cervenaemum: *Eleutheropolis* & olim *Maresa* ad Stralam Geldriae: *Nazaretum*, in itinere Maundfelli 23½ horis Hierosolyma, (nam indicium determinatae mensurae in scriptoribus antiquis vacat,) in ejus vicinia orientali *mons Tabor*, ad Nienuſum Bentaemicum: *Samarina*, in itin. Maundr. 13½ hor. Hieros. ad Enſcedam Transifalanan: *Sichemum* tribus horis citerius: *Cana* ad Vallaracum Transifalanan: *Endora* & *Nainum* prope Othmarſum. *Capbarnatum* & *Bethſaida*, quae & *Iulias Philippi* in viciniam

Landegii, hierarchiae Monasteriensis. *Antipatris* in viciniam citeriorem Neomagi.

Trans Iordanem *Esbûs* & montes *Nebo* & *Pisga* in viciniam Vernae Monasteriensis & Lunae Marcanae: *Machaerûs*, castellum, quod Iohannem captivum tenuit, ad Valtropium vicum Monaster. *Callirrhoe*, thermae, quibus Herodes extremo morbo usus, ad oppidum *Reclinusium*: *Philadelphia*, antea *Rabbat Ammon*, caput quondam Ammonitidis, 25 m. p. *Esbunte*, ad *Varadropium* Monasteriense. *Gerasa* urbs dicta insignis Arabiae, ad *Hontaburgum* *Osnabrugense* &c.

Adjungatur imaginationi ipsa tabula Palaestinae pura, & addatur demtis demendis ad Iordanem utrinque planities, τὸ μέγα πεδίον; ad mare inter Caesaream & Ioppen planities *Saronas*; in medio spina hirsuta crebris montibus, & quae ceterae notiones notionem veteris Palaestinae optimam componere debent. Notio fiet tanto verior, quanto proprior est veritati exempli tabula terra cum magnitudine exempli naturalis, quam tabula minuta chartacea.

§. 439. Similis substitutio rerum analogarum, distinctioris cognitionis gratia, cum cautione observationis differentiae, fieri passim potest in rebus historicis: sicuti, si ad intelligendam melius rationem Iudicum & formae reipubl. Israëlitarum ejus temporis, hanc rationem demtis demendis refero ad rationem praefectorum rebus publicis Belgicis earumque rerum publicarum formae. Erant in populo Israëlitico, sicut fere in Belgio foederato, tot
fere

fere res publicae, quot separatae civitates majores. Eae, quoad sine summo suo Iudice erant, continebantur communionem sacrorum, Pontificis M. & commodi publici. Civitates regerantur suis quaeque magistratibus *קָנִי קָנִי* (quod ipsum fere plane synonymum est vocabulo *senatorum*) Iud. VIII. 16. & passim: quorum Consules dicebantur *שֹׁפְטִים* *judices* Deut. XVI. 18. itidem ut iidem apud Phoenicum coloniam, Carthaginenses, docente Livio l. XXX. dicebantur *Suffetes*. Iudices *κατ' ἐξοχήν* ita dicti creabantur post intervallum itidem fere, ut praefecti foederato Belgio per causam imminentioris gravioris periculi, ea differentia, quod creationi Iudicum interluderet singularior providentia Divina. Creabantur non minus ac praefecti illi saepius per tumultum, facem aliquando praelucente una aliqua exigua civitate, ut plurimum ex Viris aut genere aut fortitudine aut religione venerabilibus. Creabantur porro aliquando per pacta & conditiones, v. g. ut magistratus esset hereditarius, Iud. VIII. 22. 23. XI. 9. 10. &c. Erant ceterum non minus ac praefecti Belgici quasi Viri reip. constituendae cum imperio & potestate, qui dicerentur Iudices non modo ideo, quod hic usitatus titulus praesidium Senatus esset, sed & quod in partibus muneris eorum aequae ac praefectorum Belgicorum, praecipue quoque esset Praetura, h. e. constitutio iudiciorum &

ad-

& administratio iustitiae: sicuti & olim praeter exemplum eorum Romanorum, qui cum imperio & potestate in provinciis praetores dicebantur, in Germania illi, qui ab Imperatoribus limitibus, arcibus &c. cum imperio & potestate praeficiebantur, dicebantur *Margravii, Burggravii, &c. i. e. iudices in limitibus, arcibus, &c.*

§. 440. Quia ad distinctam cognitionem & simul memoriam, in qua inest distinctae cognitionis permanfio, nihil insignius est, quam id, quod sensus aut intelligentiam ferit; huc quoque referendum est, quod nominant *principium reductionis*, ex quo notioni explicandae demtis demendis substituitur aliquod in sensus aut intelligentiam distinctius incurrens analogum simplicius; qualis reductio sit, si v. g. ad intelligendam melius rationem formae reip. Germaniae, Germaniam cogites quasi esse civitatem formae democraticae, in qua omnes cives sint senatores, qui sint imperii Confessores (*Stände*;) ita quidem, ut ratione suffragationis pro numero & jure domuum civitatis vel singuli pro singulis, vel unus pro pluribus, vel plures pro uno cive habeantur. In qua porro Imperator sit Consul, quem designandi jus tantum senatores novem habeant: Ratisbona quasi curia; Veslaria insignissimum forum; suae cuique propriae terrae sint quasi privatae domus, & sui cuique subditi quasi privatae familiae &c.

§. 441. Distinctas cognitiones habuisse, at habere desiisse, hoc est, notarum aut totius rei oblitum esse, est rem non distincte cognoscere. Notae notionum sunt ipsae notiones, atque si sociantur, ipsae quoque cognitiones. Itaque distinctio cognitionum, sive perspicientia rerum auget multitudinem cognitionum. Ipsa vero multitudo, cum possit cognitiones inter se perplexas facere & confundere, hoc est, memoriam quantumvis facilem perturbare; utique plurimi interest, quoad fieri potest, memoriam arte aliqua juvare. Ars ea dicitur *μνημονική*, & variat consilia sua ad varietatem retinendarum rerum.

§. 442. Quoniam vero plane non convenit, ut instrumentum sit pretiosius ipso omni opere; sedulo cavendum, ne consilia *μνημονική* sint difficiliora ipsa rei cognoscendae memoria.

§. 443. Quoniam vis memoriae posita est in contagione notionum, h. e. ea facultate, qua notio notionem excitat, & proinde memoria eo sit facilior necesse est, quo rei reminiscendae notio plurium notarum distinctae contagioni obnoxia est, consequitur, ut ita quaeque res ad reminiscendum sit facillima, ut ea est notis, praesertim insignibus, hoc est, animum aliquomodo afficientibus, distinctissima. Sicuti, qui M. Antonii vitam & singularem

rem mortem in Plutarcho lectitatam cognovit, v. g. (ut quamvis characteristicas vitae nugacis Aegypticae immisceamus,) quomodo eum aliquando Cleopatra piscantem, per urinatores falsamentis ad hamum appensis, luserit; quomodo Lampriae Plutarchi avo Philotas quidam narraverit, se, cum adolescens Alexandriae rei medicae operam daret, à familiari coquo in culinam regiam adductum, in duodecim convivis octo apros in veribus ad focum vidisse &c. quomodo extremo rerum discrimine, illatis sibi manibus, cruentatus à Regina Cleopatra ejusque duabus mulieribus funibus miserabili civitatis spectaculo sursum per fenestram in clausum monumentum subductus sit &c. is, inquam, multo facilius ejus hominis reminiscetur, quam si notio ejusdem una tantummodo generali nota est distincta.

§. 444. Iuvant ergo memoriam, quaecunque distinctam cognitionem juvant, in primis ea, quae §§. 431. 436 - 438.

§. 445. *Ordo* in genere est situs rerum, ratione tam temporis quam loci. *Ordo Logicus* est situs rerum (ad tempus vel locum relatus) regulis adstrictus. Et quia regula praeceptorumque aliquid generale complectitur; illud vero generale infert similitudinem rationis situs rerum; apparet, ordinem quoque aliquando posse dici similitudinem obviam in ratione

situs, aut situm ejusmodi, ut ratio cur aliquid tertium post secundum ponatur, sit similis ei rationi, cur secundum post primum ponatur. In summa: Ordo rebus inest, in quantum quarumque partium situs rationem habet probabilem.

§. 446. Quoniam ordo est situs alicui regulae adstrictus; regula vero similitudinem vel situs partium inter se, vel certe situs partium secum, i. e. cum regula infert, denique similitudo notionum ipsum illud vehiculum est, quod contagionem notionum, h. e. reminiscentiam promovet; consequitur, ut simul ita quaeque cognitiones sint ad reminiscentiam insignissimae, ut eae sunt ordinatissimae. Atque haec ex ordine, sicut illa superior ex distinctione adjuncta memoria dicitur *memoria Logica*.

§. 447. Quoniam notio aliqua ad notiones connexas est eo contagiosior, quo insignius & vividius cogitata est; & propterea earum rerum memoria aut reminiscentia facilior est, quae sensus percellunt & feriunt, consequitur, ut id memoriam juvet, si, cum rei cognoscendae natura id fert, aut rem ipsam, aut ejus insignem imaginem sensibus, iisdemque, quantum fieri potest, pluribus subjiciamus. Nam ex hac ratione & Quintiliani consilio l. I. c. I. vel infantum memoriae optime consulitur, si, quo

quo facilius elementa literarum discant, iis eburneas literarum formas in lusum offerimus, *vel si quid aliud, quo magis illa aetas gaudeat, inveniri potest, quod tractare, intueri, nominare jucundum sit.*

§. 448. Complurium rerum reminiscencia provocatur per ambages, interventu continentium aliarum notionum. Itaque saepe expedit, ut memoriae gratia notionem rei reminiscendae connectamus cum notione alia intermedia tanquam signo. In quo negotio tunc similiter providendum, ut signum illud insigne, & vel suo incurfu in sensus obvium, vel alio modo ad memoriam per se facile sit: sicuti hanc rationem renovandae & firmandae memoriae praecipue inesse videmus in ratione divinorum sacramentorum.

§. 449. Romae olim, ubi in causis forensibus magni intererat patronorum, retinere extemporalis memoria improvisa argumenta perorantium adversariorum, non erat contemnendum consilium, quale explicat Auctor ad Herren. l. 3. Apponemus verba, quae summam tangant. *Constat, inquit, artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus — — ut aedes, intercolumnium, angulum, fornix &c. Imagines sunt formae quaedam & notae & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus, quod genus equi, leones, aquilae. — —*

Loci enim ceræ aut chartæ simillimi sunt; imagines literis; dispositio & collocatio imaginum scripturæ, pronuntiatio lectioni — — Rei totius memoriæ sæpe una nota & imagine simplici comprehendimus, hoc modo: ut, si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum, & hereditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testis & conscios esse. — — Aegrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, — & reum ad lectum ejus adstituemus, dextera poculum, sinistra tabulas, medicum testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium & hereditatis & veneno necati memoriæ habere poterimus &c.

Et hæc memoria, figuris hujusmodi adjuncta, dicitur *memoria schematica*.

Quod vero ex hoc consilio notionum inter se contagiones mirum quantum multiplicantur, illud quidem consilium usum suum retinere potest, ubi res statim oblivioni reddi potest, at ex §. 442. nequiquam, ubi rei memoriæ expedit esse perpetuam. Quod idem plerumque locum quoque obtinet in consiliis mneumonices ceteris, quorum apud aliquos auctores est luculenta varietas & multitudo.

§. 450. Ad historicarum rerum, sicut fere ceterarum omnium memoriæ non aliud est adjuvamentum aut simplicius aut naturæ animi convenientius, & amplius, quam cognitio-
nes

nes ordinatae & distinctae. Quemadmodum vero anima quasi & nervus ordinis & distinctionis rerum historicarum est Geographia & Chronologia, h. e. cognitio locorum & temporum, ubi & quando eventa evenerint, hae scientiae Geographica & Chronologica revocari possunt ad adjumenta memoriae separatim. Ad memoriam vero Geographicam referantur ea, quae passim ea de re aut generatim aut singulatim supra. In studio Chronologico, quod memoriae non parum molestum esse solet, non contemnendum consilium est, si tempora rerum nobis repraesentamus & pingimus ut lineas aut columnas pro ordine temporis vel parallelas, vel subjunctas. In quo genere, si cetera paria sunt, laudandae sunt tabulae chronologicae, columnis distinctae, quales quoque in quamcunque chronologiae historiaeque partem quisque sibi ipse pingere potest. Nihil enim ex consentiente sententia eruditissimorum virorum memoriam tam juvat, quam species corporalis sensus & in primis visum feriens.

§. 451. Quoniam vero non minus hic illic interest memoria tenere numerum certorum annorum ordinalem; eorum quidem, in quibus insignes rerum historicarum termini aut eventus positi sunt; non improbable erit illud commentum, cum consonantes literas substituimus in locum decem notarum arithmetica-

ticarum; ut v. g. b aut p significet 1: c, k aut q, 2: d aut t notam nihili 0: f aut v. 3: g 4: l. 5: m 6: n 7: r 8: s 9. ut deinde ad-
ditis vocalibus fingamus vocabula *μνημονικῶ*
aliquomodo in rem historicam illius anni conve-
nientia. v. g. Esto, ut velim retinere annum
622, quo Mohammed Mecca pulsus est: pro
6 sumo m: pro duobus numeris binariis su-
mo duo c. Fiet vocabulum *Mecca*, quod
pro perpetuo *μνημονικῶ* illius anni esse pot-
erit. Sic vocabulum *flam* me monere potest,
pulverem pyrium inventum esse anno Christi
1356 numero millenario suppresso: *Geh such*
annum inventae Americae: nihil vero inter-
erit, qua quis dialecto aut lingua uti velit (*).

§. 452. Quoniam vero ceterum contagio
notionum eo liquidior, facilior & rapidior esse
potest, quo minoribus ambagibus notio no-
tionem excitat, consequitur, ut memoriae &
reminiscentiae consulamus, si, cum reliquae me-
moriae rationes id permittunt, notiones conti-
guo nexu connectamus. Quali consilio datur
v. g.

(*) Auctor ejus commenti est Winckelmannus sub me-
dium seculum superius Comitis Oldenburgensis histo-
riographus. Dicitur is dulci admiratione hujus sui
commenti adeo quasi ebrius fuisse, ut non modo id
centum boum mactatione dignum judicaverit, sed &
epistolarem suam obtestatus fuerit, ut id tanquam
mysterium & unionem, porcis non objiciendum,
omnibus modis occultaret.

v. g. tyronibus Arithmetices tabula Pythago-
raea discenda, quo fiat, ut, cum didicerint
v. g. quater quaterna esse XVI. contagio inter
notionem quater quaterna & numerum XVI fit
multo promptior & celerior, quam si notio
quater quaterna prius excitet notionem *bis octo-
na*, & demum inde notionem XVI. Sicuti
eandem ob causam incomparabile compen-
dium est in discendis linguis peregrinis, si vo-
cabula non proxime connectuntur cum notio-
nibus vocabulorum vernaculorum, & inde de-
mum cum notione rei significatae, sed quan-
tum fieri potest, nullo intervallo cum re ipsa
significata. Haec enim est causa, cur ipsae
vernaculae à rudibus infantibus tam cito di-
scantur, & ipsae linguae peregrinae à quocun-
que homine in iis terris, ubi eae vernacu-
lae sunt.

§. 453. Eandem ob causam memoriam
juvabit, si, cum res conjunctas & ipsam earum
conjunctionem memoria tenere cupis,
earum quoque signa, v. g. vocabula conjunge-
re discas, ita quidem, quasi essent vocabulum
unum. v. g. Si in Geographia Hispaniae ha-
rum trium terrarum vocabula *Granada*, *Mur-
cia*, *Valentia*, & sic porro tanquam in unum
vocabulum conflas; quo facto uno vocabu-
lo cogitato in memoriam revocantur omnia.
Huic simile est, si syllabas aut literas initiales
connecto, quale est in re levi, si quatuor in

Franconiae Byrutenſi monte orientes fluvii *Moenus, Egra, Nabus & Sala* comprehenduntur vocabulo mneumonico ex ſuis liglis facto **MENS**: aut ſi vocabula aut eorum ſyllabas initiales verſibus ligo. Integra vero vocabula continentibus verſibus complecti velle, imo totas hiftorias atque adeo aliquando Grammaticas, perinde ineptum eſſet, quam aureo reti vulgarem capturam captare; quandoquidem id, quod adjuvmentum memoriae eſſe deberet, difficilius eſt, quam memoria ipſa ſine adjuvmento. Sicuti quoque praeterea ea adjuvmenta, quantum fieri poteſt, parcius adhibenda ſunt, ne memoria ipſis illis gravetur & perplexa fiat.

§. 454. Quoniam memoriae & reminſcentiae facilitas creſcit, quo res reminſcenda inſignius & vividius cogitata eſt; vividius vero cogitatur, quod ſaepe cogitatur: conſequitur, ut memoria inſigne adjuvmentum nanciſcatur *ex cogitationum earundem crebritate, h. e. ex repetitionibus.*

§. 455. Facilior eſt memoria, quo cognitio eſt diſtinctior, cogitatio crebrior & inde vividior. Itaque quoniam in primis cogitatio eſt diſtincta crebra & vivida, ſi pellimur propoſito cum aliis noſtras cognitiones communicandi; conſequitur, ut inter praecipua adjuvandae memoriae conſilia ſit, *docere alios, aut ſaltem*

saltem captata modeste occasione cum aliis de rebus memoria dignis *saepius miscere sermones.*

§. 456. Vis memoriae & reminiscendae posita est in expedita contagione notionum. Quoniam vero nulla contagio esse solet aut distinctior aut per consuetudinem rapidior, quam illa, quae notio vocabulorum excitat notionem significatarum rerum; praeterea vero charta aut id, quod in hoc negotio pro charta esse potest, contumax esse potest adversus edacitatem totorum seculorum, tandem nulla charta suo scripto altiores in animum impressiones facit, quam ea, quae est sub oculis quotidiana; consequitur, ut quasi regium & per omnia alia se diffundens atque patentissimum memoriae remedium sit diligens eorum, quae notabilia vel legimus, vel audivimus, vel ipsi per nos commentati sumus, in peculiare libros calamo facta translatio. Nominare eos libros solent *adversaria*, quos perinde Latine dicere possis (*excerptorum & commentationum*) *commentarios.*

Hujus rationis juvandi fere omnes felicioris disciplinae partes vis omnino non simplex sed multiplex est. Nam & memoriam praestat, & ipsa discendi opera ardorem discendi magis magisque accendit, & animum multiplici varietate rerum non communium tenet atque delectat, & una cum libro ipsum
ani-

animum notabilissimis doctrinae partibus pedetentim sine molestia refertur &c. Ratio discendi praeterea ad soliditatem multiplicis doctrinae & necessaria & compendiosa. *Necessaria* quidem propter memoriae communem infirmitatem atque angustias; quare in magno numero magnorum Virorum fere unus Academiae quondam Iuliae magnum decus Conringius dicitur, fretus vi suae memoriae, non commentariis sese iuvisse: *Compendiosa*; quia ea ratio conservat memoriae per multiplices disciplinas ea omnino, quae ad memoriam insignia sunt, iis quidem relictis, quae vel per se satis profundas impressiones in animum fecerunt, vel sine incommodo plane necesse sunt.

Articulus II.

De studio veritatis & certitudinis.

Proleg. Cum veritas notionum nobis nihili sit, nisi veritatis earum conscius simus; conscientia vero veritatis certitudo dicatur; veritatis & certitudinis est studium idem.

§. 457. Res sensibus subductae naturaliter cognosci non possunt, nisi notam à se emiserint, quae sensibus subiecta fuerit. Ut vero cognitio notae nos ducat ad cognitionem rei sensibus subductae, ad id necessaria est confirmata notio signi sive notae ad notionem

tionem rei cognoscendae. Ea contagio necesse est orta sit ex experientia rerum singularium, & certa atque secunda facta sit ex propositionibus singularibus omnino tot, quot satis sunt, ut fieri abstractio & inductio possit ad propositionem universalem. Quoniam vero infinita pars rerum cognoscendarum absentium ita infinitas rationes, conditiones aut partes habent, ut propositio universalis, quae contagionem & inde ratiocinationem securam facere deberet, plane infinitas infinitorum generum inductiones postulet, consequitur, ut, qui artem praecipere susciperet res omnino omnes, in vita humana cognoscendas, cum summa certitudine cognoscendi, perinde inepte faceret, ac is, qui artem praecipere susciperet contiguo digito tangendi summum coelum.

§. 458. Probatio alicujus propositionis aut cognitionis facta ad faciendam summam certitudinem dicitur nostris temporibus ex usu verbi synonymi Graeci *demonstratio*: (Ciceroni quidem item, sed cum epitheto necessitatis.) Consequitur ex superioribus, ut, qui Logicam & singulatim rem Syllogisticam tantum nudis demonstrationibus accommodatam destinat, is Logicam mirum quam sterilem faciat, utpote tantum se diffundentem faciat per eas disciplinas, in quibus, cum abstractae quantitates agantur, omnia versantur in substitutionibus notionum perfecte inter se adaequatarum;

tarum; ut taceam vel ibi rem syllogisticam esse quidem necessariam, at, quia ibi propositionum quantitas nullam molestiam facessit, nimis vulgarem, quam ut operosam disciplinam requirat. Quod vero ad anxietatem constructionis syllogismorum per diversas figuras, figurarum reductiones &c. attinet, ubi scilicet fere omnis diversitas posita est in propositionum quantitate; quae tandem insana inaequalitas est inter universalem propositionem & particularem? Illa ut plurimum complectitur summam unius numeri innumerabilis; haec omnes numeros, qui sunt inter summam numeri innumerabilis & numerum singularem. Quare nisi quid aliud agatur, natura intellectus cognoscatur aut mensio intelligentiae propositiones particulares ad quantitatem magis determinatam redigat; misella profecto doctrina est operose didicisse, ubi non *omnis*, sed *quidam* cogitandum sit. Gravissimum & omnino necessarium illud, quod res syllogistica praestat, est necessarius faciendae probationis ordo, ita quidem, ut non doceat per se novas cognitiones invenire, sed tantum, postquam inventae sunt, earum rationes ordinata & distincta formula proponere & cogitare.

§. 459. Quoniam insuper non modo certitudo, probabilitas & improbabilitas pro ratione mentionis intelligentiae, sed & ipsa veritas & falsitas ex §. 347. ratione partium rei cognoscen-

gnoscendae innumeros potest habere gradus, consequitur, ut innumerae cognitiones ejusmodi sint, ut inscitissimum sit, in quibuscunque disceptationibus & contentionibus contradictiones ita semper instituere, ut, quod alter sine restrictione plene & certo verum esse dicit, alter sine restrictione plene & certo falsum esse contendat.

§. 460. Cum supra sortem rerum humanarum sit omnes res cognoscere cum summa certitudine, oportet studium ei gradui & modo perfectionis accommodari, qui intra illam sortem est. In quo tum negotio hoc belle evenire potest, ut, quas res cum summa certitudine cognoscere per se non possumus, eas cum digna certitudine cognoscere possimus sub forma aliqua alia.

Fastigium iudicii animi humani positum est in perfectione mensurionis intelligentiae, qua scilicet intellectus momenta rationum, eorumque summam optime aestimare, atque hoc pacto gradum probabilitatis aut certitudinis optime determinare potest. Quid vero pro conditione finium animi humani excellentius nobis optare possimus, quam primo quidem optime determinare posse, quanta sit vis, quae inest secundum sensum communem omnium cognitarum rerum rationibus; deinde vero cognoscere omnes eas rationes & res, quarum cognitionem

tionem quis ab honesta diligentia hominis expectare potest? Itaque quoniam in potestate animi est, ut cognitionem aliquam una cum omnibus ejus rationibus & affectionibus consideremus rursus ut rem cognoscendam, quae obversatur conscientiae; consequitur, ut expedita & plane virilis atque magnifica ratio omni & cuicumque cognitioni formam verae atque certae cognitionis induendi haec sit, ut, cum propositio in contentionem venerit, non cogitemus aut contendamus in hanc formam: *Hoc subjectum habet hoc praedicatum*; sed in hanc: *Haec propositio habet probabiliter contra contrariam sententiam hunc illum gradum probabilitatis & certitudinis*. In quo modo agendi compendium positum est multiplex. Nam si cognitio in quaestionem abit, isthoco modo non simpliciter agitur cognitio ejusque probatio, sed rationum aut probationis humana aestimatio, quasi quaestio sit, utra rationum summa alteram gravitate vincat. Quare mutatus hoc pacto atque infractus status controversiae, refutato leniter ardore contentionis, saepe faciliorem facit decisionem. Praesertim etiam, cum sapientis sit, nisum suum & operam non ultra gradum rei intendere, nos ipsos hoc pacto saepe revocare possumus, quo minus in disceptationibus cognitionum non necessariae veritatis simus nimis perpugnaces: imo eò facilius remissius agere, cum admonemur de argumentis antea in rationes non vocatis.

Verum

PERFECTIONIS COGNITIONVM. 305

Verum quidem est, etiam sic operam saepe ludi & litem sub iudice relinqui, ideo, quod, quamvis uterque contententium bona fide & cum intelligentia contendant, tamen mensio intelligentiae diversa esse potest. At quid tum interest ita discedere, ut tantum videamur de eo disceptasse, uter nostrum magis ex sensu communi & dignitate rerum rationum gravitatem aestimaverit.

Itaque inde ex hoc loco studium certitudinis mutatum est in studium mensura quasi ophthalmica bene aestimandi pondera rationum. Quoniam vero facultas bene aestimandi pondera rationum dicitur iudicium §. 408; studium iustae ejusmodi mensurionis & studium bene iudicandi erit idem.

De studio bene iudicandi.

§. 461. Cognitiones, quarum rationes intellectus recte ponderare, atque hoc modo gradum probabilitatis aut certitudinis determinare debet, debent esse distinctae §. 388. Postulat ergo jam per se studium bene iudicandi ea omnia, quae necessaria sunt ad cognitionum distinctionem atque imprimis ejus conditionis fundamentum *animi acumen*, in quo quidem diximus maximas partes esse naturae: vide §. 322-336. 388. 389. 424-456.

§. 462. Cum vero vel acutissimus quisque oculus non acute videt, ac proinde non acute *ὀφθαλμικῶς* metitur, nisi in ipsum illud, quod agitur, sese dirigat, figat & tendat, ita studium

dium bene judicandi postulat omnino *attentionem*, quam quidem diximus esse rem voluntatis & quasi nervum per partes studiorum omnino omnes sese diffundentem, §. 431.

§. 463. *Attentio* est res alicujus morae, & fallit, nisi sibi indulgeat aliquantulum temporis. Itaque studium bene judicandi postulat, ut agamus *considerate* (*bedachtsam*,) in significatione alicujus morae, (sicuti quoque notandum, vocabulum *considerate* esse & ipsum vocabulum opticum) hoc est, ut intellectus notiones & cognitiones contempletur, perspiciat, easque inter se comparet singulatim aliam post aliam.

§. 464. *Iudicium*, quod factum, antequam iudicii regulae observatae sint, deinde justiori iudicio officit, dicitur *praeiudicium*. *Praeiudicium*, cujus falsitas ex parvitate morae orta est, dicitur *praeiudicium praecipitantes*.

§. 465. Quemadmodum porro injusta mensio ophthalmica, v. g. quantitatis frumenti fit, si unum alterumve acervum satis attente visu contemplamur, at oculos non circumferimus ad eos acervos, qui ad rationum summam & ipsi pertinent; ita studium bene judicandi postulat omnino quoque *circumspectionem*: quae quomodo officere queat perpectioni dictum est, §. 400.

§. 466. Perspicuum vero est in officio circumspeditionis peccari eo gravius, quo magis rationes circumspiciendae, hoc est, eae, quae ad summam rationum & ipsae pertinent, cognosci possunt & debent. Et cum peccata non ex eventu, sed ex modo agendi metienda sint, optime auctor ille Tragicus sub nomine Senecae

*Qui statuit (inquit,) aliquid parte inaudita
altera,*

Aequum licet statuerit, baud aequus fuit.

§. 467. Mensio ophthalmica necesse est fallat, si v. g. oculus, vel consuetudine, vel vitio nervorum naturali ad mutandum focum aut directionem bulbi minus habilis, hunc illum acervum frumenti ita rigide & fixe contemplatur, ut propter ipsam illam rigidam & fixam contemplationis pertinaciam acervi alii, qui & ipsi ad mensuram summam pertinent, vel visum plane fugere debeant, vel saltem fraudulenta intensio inaequalitate adspiciantur. Simili fere modo studium bene judicandi postulat quidem attentionem & perspicientiam, sed & attentionis & perspicientiae aequalitatem. Fallat enim, si ita profundi in uniusmodi cogitationes defixi sumus, ut nos ob ipsam eam causam fugere oporteat res & rationes obvias alias, quae & ipsae ad rationum summam pertinent.

§. 468. Disciplina Logica satis prodiga esse solet nominum; cur non & praejudicium, quod falsum evadit propter nimiam animi in uniusmodi notiones & cognitiones defixionem, nomine nominaverunt proprio? Nominetur, si placet, praejudicium *μετεωρίας* aut *ἀβλεψίας*. Veteres quidem tam Graeci quam Romani nominarunt homines nimium profundos & in uniusmodi cogitationes defixos, atque proinde rerum aliarum obviarum obliviosos (Gall. pensifs) *μετεώρες*. Luciani est: *ἐφ' ἐκάσῳ τῶν πραττομένων μετέωρος εἶ.* Suetonii verba sunt in Claudio c. XXXIX. *In eo mirati sunt homines & oblivionem & inconsiderantiam, vel ut Graece dicam, μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν.* Ita quoque Cic. epistola ad Attic. l. XVI. ep. 5.

§. 469. In comparatione duarum summorum, circiter parium, mensio ophthalmica facile fallit, si satis quidem attente v. g. acervos omnes ad mensuram pertinentes contemplantur, sed ita tarde, ut, cum oculos obvertimus illis acervis, quibuscum priorum acervorum summa comparari debet, repraesentatio priorum jam languescere coeperit. Simili ferre ratione studium bene judicandi postulat omnino in ipsa perspicientia & notionibus perspectis recentem atque calidam cognitarum notarum memoriam, &, ne haec memoria facile

cile fallat, felicem accuratarum cogitationum promptitudinem, hoc est, acute cogitandi celeritatem, quo fiat, ut hoc pacto quasi omnes & universas rationes uno intuitu accurate possimus complecti. Claritas notionum etiam apud memoriosissimos quosque mirum quantum obscurari potest nimietate morae atque intervallorum, Experiri saepe licet in rebus agendis nobis invitis hodie has, cras contrarias rationes graviores apparere, ob eam solam causam, quod intervallo aliquo & morâ repraesentationes priores aliquantum obfuscaatae, e contrario recentes repraesentationes per se fulgentiores sunt; exemplo quidem celeberrimi illius atque literati statuarii Bonarotae, Itali atque templi Petri Architekti, qui rogatus à Pontifice, ut Caji Imperatoris obeliscum in aream Petrinam transferret, in consilio suscipiendi operis ita vacillavisse dicitur, ut, cum hodie permotus confidentia suae artis & repraesentatione propositae gloriae sibi videretur opus confidenter in se suscipere posse, cras permotus vividiori repraesentatione discriminis atque metu jacturae existimationis suae, consilium confestim resignaret, identidem secum mullitans: *Obeliscus quid si rumperetur!*

§. 470. Neque acumen nec circumlatio oculorum quicquam juvat, si id, quod perspicendum & circumspiciendum est, oculis plane subductum est. Simili fere ratione studium be-

ne judicandi postulat omnino, ut ne animo rationes, quae ad summam pertinent, sint plane ignotae. Quod quidem attinet ad studium bene judicandi in disciplinis literariis: quoniam fere omnes disciplinae habent commune quoddam vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur; studium bene passim judicandi utique postulat, ut quis versatus sit non in uno, sed in doctrinae atque scientiarum genere vario. Hoc est: multa sciat, qui multum & bene vult judicare. Studiosis quidem solidae doctrinae praeclara esse debet sententia Plutarchi de educ. lib. Περιπλεῦσαι μὲν &c. *Pulcrum est circumnavigare urbes multas, utile vero inhabitare optimam.*

§. 471. Peccant igitur in studio bene judicandi, h. e. in studio soliditatis doctrinae, tum hi, qui, ut Cicero ait Acad. Q. 1. IV. ad *quamcunque sunt disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adbaerescunt:* tum illi qui, ut Quintilianus loquitur l. I. c. 2. *solitaria & velut umbratili vita nimis pallefcunt, quia deinde, cum proferenda sunt studia, in sole caligant; ut, qui soli didicerint, quod faciendum est inter multos.* Incidunt facile hujusmodi homines cum suo judicio in genus ineptiarum Musici illius apud Plutarchum, qui interrogatus, quid esset anima, extra cancellos artis suae non audens egredi, respondit, esse animam harmoniam.

§. 472. Praecipua & quasi essentialis pars iudicii posita est in ophthalmica quadam intelligentiae mensione & ponderatione. Metiri & ponderare est res disciplinae Arithmeticae. Itaque in iudicio, quamvis id non numeret, sed ponderet suffragia; inest aliquid Arithmetici, & quidem tantum simulacrum rei Arithmeticae, si aguntur iudicationes rationum, quae numerationi verae non subsunt. Versari vero etiam iudicium debet in innumeris rebus vitae civilis & quotidianae, quae numerationi verae & manifestae omnino subsunt. Itaque quia ex omni disciplinarum multitudine fere nulla disciplina, ad rerum mensuras agendas pertinens, per plures alias disciplinas diffusior est, quam Arithmetica; consequitur, ut studioso bene iudicandi *peritia Arithmetices* omnino utilis, & in plurimis rebus omnino necessaria sit.

§. 473. Principia omnis cognitionis humanae naturalis, proinde etiam studii bene iudicandi, sunt *experientia* & *ratio*. Experientia quidem rationi propositiones singulares ceu ratiocinandi necessariam materiam praestat. Fundamentum vero, in quo positum est, ut ratio ex cognitionibus experientiae singularibus novas deducere possit, est rerum in mundo per omnem vastam varietatem analogia. Itaque cum in cognitionibus naturalibus etiam ipsa ratio vertatur in cardine experientiae; con-

sequitur, ut quemadmodum inde explicationem id habet, quod ceteris paribus pueri etiam *ἡμαρτέατοι* iudicio inferiores sint senibus; ita in genere studium bene iudicandi postulet *attentionem ad experientiam & pro re nata studium experimentorum.*

§. 474. Quoniam vero angustia vitae humanae ita contractis definita est terminis, ut Cicero sententiosissime dicere potuerit in Orat. *Nescire autem, quid, antequam natus sis, acciderit, id est, semper esse puerum;* ad studium bene iudicandi egregie conducit studium historiarum tam antiquarum, quam temporum nostrorum, praesertim studium cognoscendi in historiis casus & eventa notabilia particularia, *κατὰ λεπτόν*, per minutiores loci & temporis hoc est, causarum & partium rationes explicata. Hujusmodi enim cognitio rerum, per minutiores partes explicata, exiguitatem experientiae nostrae ipsorum compensat mirifice.

§. 475. Multa sciat, qui multum & bene vult iudicare. Quod vero ad eos iudicii errores attinet, qui proficiscuntur ex ignorantia, quae honestam excusationem habet: quoniam maximae essentiales partes boni iudicii sunt animi acumen, ejusque exercitium, attentio & circumspectio, atque inde proficiscens perspicacia; utique & honestior & sapientior est
error

error illius, qui ex bonis rationibus ideo in errorem incidit, quod pars rationum honeste ignorata fuit, quam vera sententia illius, qui ex frivolis rationibus ideo forte in veram sententiam incidit, quod ipsa rationum obviarum perspicientia & circumspectio ipsum in sententiam falsam non adduxit.

§. 476. Studium bene judicandi postulat attentionis & perspicientiae aequalitatem, quam perdunt, qui in uniusmodi cogitationes ita defixi sunt, ut ob ipsam eam pertinacem defixionem, attentionem ad alias rationes negligunt,

§. 467. Adfectus vero animi ut plurimum ejusmodi sunt, ut attentionem non modo figant in notiones adfectui velificantes, sed ob eam ipsam causam avertant à notionibus adfectui contrariis: quo ipso fieri simul necesse est, ut rationes velificantes vividiores & distinctiores, rationes vero contrarias obscuriores faciant. Itaque quoniam adfectus turbata perspicientiae aequalitate rationes sibi velificantes vividiores faciunt cum fraude rationum contrariarum, consequitur, ut studium bene judicandi postulet omnino animum ratione rerum judicandarum affectibus immoderatis, etiam inaequalibus solutum.

§. 477. Itaque nulla penuria nominum. Ecce praejudicia laetitiae & tristitiae, gloriae & pudoris, spei & metus, amoris & odii, mi-

sericordiae & invidiae, venerationis & contemtionis &c. In praejudicio amoris, v. g. erga commentationes nostras ipsorum, erga nos ipsos, patriam, familiam, amicos, eorumve sententias, inest *praejudicium* quod dicunt *proprietas*: In praejudicio venerationis *praejudicium auctoritatis*.

§. 478. Studium bene judicandi postulat animum ratione rerum judicandarum adfectibus solutum, §. 476. Quando vero semel animus justis iudicii regulis huic aut illi honesto adfectui omnino indulgendum esse iudicavit, praejudicium adfectionis, exuta natura praejudicii, fit iudicium verum, quale in primis est iudicium honesti amoris, praescriptum omnino lege.

§. 479. Quia affectus magnam vim habet in iudicium, apparet, quantum consilio eius, qui vult persuadere, de veritate contendere, aut in suam sententiam aliquem adducere, officiat, si is eius, cui res persuadenda est, odium aut contemtionem aut habeat, aut in ipso negotio moveat: quantum e contrario persuasionem ceteris paribus juvet, si persuasor ei, cui persuadere vult, aut conciliatus jam sit, aut conciliationem persuasioni substruat.

§. 480. Affectus olim Stoici prorsus proscribere voluerunt adversa natura. Moderandi sunt, siquidem mali affectus sunt, qui cum

re illa, in qua versantur, vel prorsus non, vel modo & gradu non conveniunt. Quod si rei, in qua versantur, omnino respondent, sunt non modo non vitium, sed & honestati proprii. Quare cum felicitas iudicii postulet sui generis & modi affectus; consequitur, ut, sicut affectuum nimietas, ita & eorundem indignum deliquium vero iudicio officere queat; quale est in vecordibus, ἀναυθύντοις, impudentibus &c.

§. 481. Iudicium fallit heberudo animi, §. 461, vacuitas attentionis §. 462, praecipitantia §. 463, incogitantia §. 465, μετεωρία §. 467, 468, nimia cogitandi tarditas §. 469, ignorantia §. 470, adfectus §. 476, depravatum palatum §. 404, 405. Quoniam plurimae hae fallaciarum causae magis minusve non modo huic illive hominum aetati, sed & huic illive disciplinae, homini, nationi, tempori, tanquam propriae partim adhaerent, partim adhaerere possunt, non mirum est, si ex priorē causarum sede praejudicia nomina nanciscuntur *praejudiciorum infantiae, pueritiae &c.* ex posteriori sede causarum nomina *praejudiciorum Theologicorum, Medicorum, &c. privatorum, epidemiorum, endemiorum, contagiosorum &c.*

De studio bene judicandi de certitudine testimonii.

§. 482. Omnis cognitio naturalis rei, sensibus subductae, sese informat animo ex nota aliqua, quae cum re illa absente connexa est, & sub experientiam nostrorum sensuum cecidit. Quod vero cognitio notae sensibus perceptae generat cognitionem rei absentis, ejus propagationis fundamentum est analogia alterius similis rei, sensibus aliquando perceptae, quo fiat, ut, praevia abstractione & inductione universalitatis, notio notioni per principium identitatis substitui possit. Itaque ipsa analogia experientiae est quoque ex rationibus illis, ex quibus probo dicta & scripta. Videlicet cum verba alicujus testis, quem honestum & fidelem jam antea expertus sum, etiam nunc judico cum ipsa re convenire; hoc facio ex analogia experientiae superioris. Quod quoque alium aliquem testem honestum & fidelem dignum habeo, hoc facio ex analogia notarum similis honestatis, quas expertus sum in me aut aliis.

§. 483. In informatione cognitionum, quae fit per sermonem, ex ductu, qui cogitando ducitur à notionibus nostris ad rem cognoscendam, duae potissimum partes aguntur; altera, ut recte notiones, verbis excitatae, conveniant cum notionibus illis in animo aucto-

auctoris, quas ille auctor communicare voluit; altera, ut recte se habeat informatio cognitio-
num, facta in animum auctoris ex exemplo rei
cognoscendae, & constantia earundem. Con-
sequitur, ut studium bene iudicandi postulet in
superiorem illam partem omnia, quae sunt *ar-
tis hermeneuticae*, h. e. illius artis, quae docet
omnibus vestigiis in verbis veram sententiam
auctoris indagare, & in qua, uti diximus, in-
est in primis peritiam linguae complectens
scientia philologica, cognitio causae, in qua au-
ctor fuit &c. in posteriorem vero partem hoc,
ut cognoscamus, auctorem fuisse satis honestum
& veritatis sagacem, tum nec eas causas me-
tuendas esse, quae vel ipsam honestatem & sa-
gacitatem tentare aut inducere in errorem po-
tuerint.

§. 484. Quod praesertim in posteriore il-
lo articulo innumerac rationum minutiae pos-
sunt examinandae esse, quae tamen saepe exa-
minari nullo modo possunt; auctoritate vero
testis semel admissa, admittitur saepe cognitio-
num ingens multitudo; consequitur; ut stu-
dium veritatis stans, coecis ad alia oculis, solis
separatis rationibus auctoritatis humanae, in in-
digno versetur discrimine.

§. 485. Quoniam una eademque cog-
nitio potest ex diversis viis informari, & proinde
habere plures & plane diversas notas veritatis
aut

aut falsitatis; consequitur, ut cognitiones, scripto auctoris contentae, non modo judicari possint & debeant ex rationibus personae auctoris, sed & ex rationibus reliquis obviis omnibus.

§. 486. Notas veritatis, falsitatis, aut graduum intermediorum, quae sunt in rationibus personae auctoris extra argumentum scripti, dicemus *externas*; sicut illas, quae sunt in rationibus extra personam auctoris in ipso argumento scripti, *internas*.

§. 487. Possunt in scripto, uti diximus, esse plures cognitiones, quarum veritas & gradus evidentiae extra rationes personae auctoris ex alio aliquo fonte experientiae & analogiae constat. Itaque quoniam fundamentum informationis omnino omnium naturalium cognitionum rerum, sensibus subductarum, est rerum analogia; fieri debet, ut illae cognitiones, quae sunt veritatis cognitae, aliquid suae certitudinis aut improbabilitatis, nisi rationes repugnantes graviore sint, cum cognitionibus illis communicent, quae sunt veritatis etiam dum incognitae.

§. 488. Itaque internae notae veritatis totius alicujus testimonii ad faciendum certum aliquem gradum probabilitatis aut certitudinis, esse possunt veritas partis cognitionum stabilita extra rationes personae auctoris aliunde.

§. 489. Supra explicavimus, si plures rationes subtiliter in unum conspirant, fieri posse, ut pondus summae earum rationum immane quantum superet summam numeri rationum conspirantium, §. 383. Consequitur ergo, ut, si in unam eandemque cognitionem ex diverso subtiliter conspirent auctores multi & argumenta multa, veritati testimonii ipsa illa conspiratio afferre possit certitudinis pondus immentum.

§. 490. Fundamentum informationis cognitionum naturalium omnium rerum, sensibus subductarum, est rerum per ipsam inter se vastam diversitatem analogia. Quoniam vero iudicium nostrum summam ponderis rationum colligere debet ex rationibus omnibus; consequitur, ut, si rationes satis graves animo obversantur, cur res aliqua, quae expers exempli & analogiae est, contra analogiam tamen vera sit, imo adeo, quam ob causam illa eadem res expers exempli & analogiae sit; defectus analogiae per se veritatem cognitionum non labefactet, siquidem ipsa analogia analogiam tollit.

§. 491. Omnium rerum inter se est diversitas. Ergo ipsa ratio analogiae postulat, ut nequa res alii rei sit nimis analogica. Quare ex ratione analogiae, ipsa testimonii aut rerum testatarum nimia cum verbis alterius testis aut rebus aliis convenientia nota interna falsitatis esse, & arguere potest, scriptorem non tam accommodasse verba

verba rebus, quam res verbis. Quales notas prae se ferre possit vita Caroli M. Eginhardi, cui suus Carolus saepe talis esse debuit, ut potuerit uti phrasi & stylo Suetonii, depingentis vitam Caesaris & Augusti. Quales quoque notae insunt in fabulis Cyri & Romuli, etiam ne habita quidem ratione earum rerum, quae fabulosae videri debent ex notis aliis.

§. 492. Animus hominis natura delectatur, si cetera paria sunt, repraesentatione rerum admirabilium, & in genere dulcedine concitatorum adfectuum, imo adeo adfectuum per se acerborum, dummodo, quamvis acerbi sint, ex similitudine dissonantium tonorum Mulices, in ejusmodi adfectuum catastrophem per vices abeunt, qui omnino sunt dulces per se atque adeo ex ipso opposito sensu acerbitatis, dulcedinis incrementa capere possunt. Quoniam vero analogia experientiae docet, rerum naturam non ita esse comparatam, ut res & eventa proferat, quae videantur quasi dedita opera & *μνοειδεία* aliqua in hanc animi delectationem conspirare; e contrario illi, qui hujusmodi repraesentationibus animum delectare cupiunt, necesse habent figmenta & poemata componere; consequitur, ut ex argumento analogiae illud testimonium suspectum & arguens vanitatem auctoritatis haberi debeat, cujus argumenta nimis conspirare videntur

tur ad adferendam animo repraesentationum dulcedinem.

§. 493. Amor repraesentationis rerum admirabilium, dicetur nobis *amor mirifici* aut *paradoxomania*; vel ex parte auctoris vocabulo, quo video Gronovium usum, *paradoxologomania*: Qui amor, si in testimonio manifeste deprehenditur, est, ni graviore rationes aliud doceant, una gravissimarum notarum internarum falsitatis & arguens vanum scriptorem res admirationi dedita accommodavisse.

§. 494. Experientia nos docet non modo omnes res humanas per causarum & effectorum seriem continentes inter se esse, sed & generatim, quo omnino modo illae inter se sunt continentes. Inde nobis cognitio rationis sufficientis & principii illius. Itaque eadem ratio analogiae, in qua superiores notae veritatis aut falsitatis positae fuerunt, docet per se, esse quoque notam veritatis aut falsitatis, si rationes sufficientes intelligi non possunt, cur res alia aliam sequatur aut aliud ex alio evenerit.

§. 495. Haec ipsa est res experientiae, sapientiae & iudicii, iudicare, quantum omnino notae internae vel paradoxomaniae, sive amoris mirifici, vel in genere affectationis & vacuitas analogiae experientiae atque rationum sufficientium valere debeant adversus notas veritatis

ritatis externas: quandoquidem utrinque res innumeris gradibus variare potest. Ceterum vero studium bene judicandi de testimonio auctoris, postulat omnino, ut, si notae internae paradoxomaniae aut affectatae conspirationis in ambitiosum aliquod auctoris studium nimis ingravescent, & res tradita, si ex rebus humanis est, à consuetudine experientiae nimis incipit abhorrere, nos itidem pertinaciam venerationis auctoritatis libenter sensim frangamus. Illiberale enim & pinguioris Minervae ingenium est, quod ita sibi imprimit res, quasi vi obstinatae impressionis naturae veritas extorqueri possit, aut quod animum nulli vecordis erroris remedio aperire vult, nisi illi, quod est saepissime extra potestatem nostram, & in eo positum, si repraesentatio ipsius rei & veritas atque evidentia eventui praesentis errorem ἀναντιρρήτως refellit. Quemadmodum vero aliquando sub annum CIO IO XCIII. deformis fuit laboriosa credulitas Horstii Medici Academi Academiae Iuliae, ejusdemque pugnae consortium Rulandi, Ingolsteteri & Libavii in causa dentis aurei pueri Silesiaci; ita cum quatuor essent rei illius auctores, luculenti philosophi, qui iidem de rei fabulosae mystica significatione cum severo supercilio pro aris quasi & focus dimicarent; videmus, quam speciosae possint esse rationes auctoritatis ad fidem rei, quae omnino falsa est. Quid! haud ita pri-
dem

dem a. CIO IOCC L Parisiis publico typis cu-
so scripto, munito duplici auctoritate praefe-
ctorum Regionum libris censendis, quasi res
immortalis & severae memoriae vulgatur, fuisse
sub initia Maji Trajecti ad Mosam plures
Mosae imminentes cometas visos; fluvium,
aestuoso quodam tumore exundantem, vicos
Chok, Fis & Chokenbrok (nomina vicorum
ibi inaudita) aquarum impetu evulsos abri-
puisse; sacerdotes, cum sacris, prosequente
religiosa turba egressos, prodigium felicissime
procuravisse.

§. 496. Itaque in studio bene judicandi
de testimonio ita omnino internarum notarum
ratio est habenda, ut, antequam testimonium
aestimemus ex sua auctoritate, auctoritatem
quoque aestimemus ex suo testimonio.

§. 497. Multarum rerum sermone aut
scripto proditarum alia potest esse vera, alia
falsa. Et quia per mediocrem numerum varie-
tas proportionis verarum cognitionum ad co-
gnitiones falsas innumeris modis variare potest:
consequitur, ut quoque veritas sermonis aut
scripti ex suarum partium inter se differentia in
infinita graduum varietate versari possit.

Praeterea ipsae res singulae, quae cogitan-
tur, habent ut plurimum innumeras partes aut

gradus, v. g. *homo & doctrina*. Ergo quemadmodum fere singulae res, ita quoque singulae cognitiones seorsum cogitatae possunt habere innumeras veritatis partes & gradus, v. g. *Titus est doctus: aegrotus*. Porro omnes res in mundo continentur compagibus rationum sufficientium: ergo quoque ipsa falsitas testimonii habet causas nascentiae suae & omnis fabula suam originem. Tandem ipsa experientia vel directo vel per ratiocinationem nos docet: Poëtas rem veram, animos delectandi gratia, innumeris notionibus ita interpolare posse, ut nucleus veritatis saepe, ut ita dicam, ne millefimam quidem partem totius fabulae retineat, sicut evenit probabiliter in historia Trojana & Aeneae: porro singulare aliquod propositum posse auctorem etiam, cetera honestissimum, tentare & ad autionem aut rei diminutionem leviter inclinare: posse auctorem praeter ipsos sensus & attentionem fallere etiam aciem metientis intelligentiae: causam corruptionis posse esse labilitatem memoriae, praesertim, cum accedat, ut is, qui audita refert, plane operae pretium non iudicet, accuratius memoriam aut iudicium intendere; sicut eadem experientia docet, nihil frequentius fieri, quam ut fama rei verae, si per succedentes auditiones & traditiones propagatur, ad similitudinem volutatae per nivem pilae niveae, eundo crescat; hoc est multis adjunctionibus

aut disjunctionibus augeatur, interpoletur, depravetur, corrumpatur aut detorqueatur: multo magis, si accedant causae falsitatis inhonestiores, animus infectus ambitioso studio, odio &c.

Quare quemadmodum sua veritas inest proverbio & sententiae Plauti & Ciceronis: *Non temere tinnit tintinnabulum: Non temere fama nasci solet, quin subsit aliquid*; ita ad studium bene judicandi de testimoniis magni interest ita attendere ad experientiam exemplorum & causarum fraudis & erroris, ut deinde eò sagaciores simus ad mixturam veritatis & falsitatis atque simul originem falsae fabulae feliciter indagandam: cujusmodi exemplum est v. g. in historia Friderici Barbarossae, cui à Guelphis & pictoribus afficta humilitatis deformitas diluta satis est testimonio Episcopi Salernitani Romualdi; & in rebus innumeris aliis.

§. 498. Nunquam magis quam nostris temporibus singularis quaedam causa falsitatis evidenter cognita fuit, quae est causa momenti multum gravissimi & longe lateque ad confirmationem & fallacem evidentiam superstitiosissimarum fabularum patentissima. Ea est fallacia optica, acustica &c. aut in genere nervorum sensuum aut imaginationis valetudinaria, opprimens aliquando peritos, tanto magis hominem,

nem, tum, cum accedit imperitia & omnium ejusmodi causarum ignorantia. Notum est genus hominum *εἰδωλόπτων, Φαντασιασικῶν,* videntium *κατὰ λήψεις καὶ παροξυσμῶς* simulacra *Φαντασά* rerum futurarum, &c. morbo quidem saepe familiari & hereditario. Quo quoque referre licet causam fallentis visionis, quae est perturbatio animi hominis sani, quae minimum id efficere potest, ut res, quae vere oculis cernitur, animo meteoro sese mirifice transformatam repraesentet. Quare si vehementior est conflictus sive collisio internarum notarum falsitatis testimonii alicujus cum notis externis honestae & *αὐτόπτε* auctoritatis; ad studium bene judicandi de testimoniis aut nervorum sensuum sagacitatem in tempore destituat. v. g. Fieri posse, ut vulgus, cui auro borealis insolens erat, ex ejus phaenomenis imaginando signa horrida effingat, licuit quidem persuadere amico refraganti, quicum de commentariis Iosephi sermo erat, ex argumento rei praesentis. Is cum in ipsa ejusmodi tempestate diu contradixisset, domo exiens statim incurrit in feminam per viam cum ululatu de minacibus in coelo ensibus, gladiis &c. vociferantem. Sunt quaedam loca siderum v. g. in Hercule & alibi, ubi aliquot stellae, negligentius intentis sensibus, laboranti imaginationi crucem leviter

leviter repraesentare possint. Quòd si verum est, Eusebium celebratam illam crucis visionem ore ipsius Imperatoris narratam audivisse; possumus suspicandum dare, Constantinum per turbulentam temporis rationem ex objectis sibi stellis veris, leviter sibi visum fuisse id signum videre, propter innocentiam & pietatem hujus imaginationis leviter credidisse, rem eandem leviter narrasse adjecta testificatione se existimasse in eo signo praesentem sibi victoriam positam: Eusebium vero, ut erat hominis ingenium, quasi gravissima sanctitas religionis in ejusmodi cardinibus verteretur, rei leviter narratae imposuisse speciem prodigii solidi, per annales ad posteros promulgandi.

§. 499. Si rationes gravissimae obverfantur, cur res aliqua, quae expers exempli & analogiae est, tamen vera sit, imo adeo, quam ob causam illa eadem res expers analogiae sit, rei singularitatem ipsa propugnat analogia, §. 490. Itaque ipsa ratio, quae docet, divinitatem esse mysteriis plenam, docet quoque, res, quae ut vestigia divinitatis ab omnibus aliarum rerum vestigiis & documentis distinctae esse debent, majores esse ratione.

§. 500. Si in unam eandemque cognitionem ex diverso subtiliter conspirant auctores & argumenta multa; veritatis testimonii ipsa illa

conspiratio afferre potest certitudinis gradum
 immensum, §. 383. Quod terra foret rerum
 humanarum conditio, si nulla esset felicitis aeter-
 nitatis potestas, & ipsa ratio per vanitatem in-
 satiabilis cupiditatis vicem furiarum praestare
 posset: quod abhorret ab universarum rerum
 natura, eam esse rationem hominum, ut prae-
 ter naturae quamvis sapientissime à Deo consti-
 tuta, coecas tamen per se & brutas effectio-
 nes, à Deo ad hominem nil quicquam fluat
 aut manet: quod oracula ad nos promulgata
 non modo mutua inter se conspiratione atque
 rerum praeceptorum sanctitate splendescunt,
 sed & in vaticiniis vestigia repraesentant mani-
 festa scientiae Divinae &c. haec & alia per for-
 mam communium principiorum docent, confi-
 stere testimonia Sacrae Scripturae in cer-
 titudinis fastigio.

